

Türkiye'de Konjonktör Dalgalanmalarına Etki Eden Faktörler

(1970 - 1980 Arası)

Ömer İNAN (*)

G İ R İ Ő

Bugüne kadar ülkemizde konjonktör veya diğer bir ifadeyle iktisadi dalgalanmalar konusunda çok az Őey yazılmıştır. Türkçede kullanılan ekonomik konjonktör, konjonjonktör hareketleri yerine İngilizcede business cycle, trade cycle kavramları kullanılmaktadır.

«Bir ekonomide istihdam, milli gelir ve fiyatlar seviyesindeki dalgalanma» şeklinde tarif edilebilen konjonktör, bugünü yakın geçmiŐe ve yakın geleceğe bağlayan dinamik bir inceleme yöntemi uygulamaktadır⁽¹⁾. Konjonktörde ekonomik olaylar istatistik olarak incelenmekte ve elde edilen neticeler yürütme organına yol göstermektedir. Ekonomik olaylar bir bütün olarak ele alınıp izah edilirken değişkenlerin tamamı değil genellikle en karakteristik olanlarının üzerinde durulmaktadır.

Bu çalışmada, konjonktör hareketlerinin kısa açıklaması yapılmakta ve 1970 - 1980 yılları arasındaki konjonktör dalgalanmalarına tesir eden ana değişkenler Türkiye açısından incelenmektedir.

I — İSTIKRAR - BÜYÜME

Bugün dünya ülkeleri, çözüm bekleyen iki mes'ele ile karşı karşıyadır: istikrarsızlık ve büyüme⁽²⁾. Hükümetler, maksimum istihdam, üretim ve satınalma gücünün teminini ve tatminkâr bir büyüme hızının muhafazasını vazgeçilmez gaye olarak benimsemişlerdir. Hızlı ve dengeli bir büyümeyi belirleyen ve ekonomik istikrarı temin eden Őeylerle uğraşmak konjonktörün konusu olmaktadır⁽³⁾.

1) Doç Dr. Cafer Unay, Ekonomik Konjonktör, Ankara 1978, s. 3, Ő.

2) R. Aaron Gordon, Business Fluctuations, New York 1961, s. 3.

3) a. e., s. 6 - 8.

*) Asıstan, S.D.M.M. Akademisi, İşletme Müh. Böl., İktisadi Matematik ve İstatistik Kürsüsü.

Aslında iki tez çarpışmaktadır: i) ne pahasına olursa olsun fiyat istikrarı; ii) ne pahasına olursa olsun büyüme. Deneyler hangi tezin daha geçerli olduğunu gösterecek bir nitelik kazanamamıştır. Elbette tartışmasız kabul edilecek ideal durum fiyat istikrarı içinde büyümeyi gerçekleştirmektir. Fakat, uygulamada herhangi bir ülkenin bu imkâna kavuştuğunu gözlemek mümkün olmamıştır. Genellikle büyümenin bedelini toplamlar kısmen fiyat artışlarıyla ödemektedir⁽⁴⁾.

Konjunktür konusunda yazılan kitapların bazıısı istikrara ehemmiyet vermiş, bazıısı ise büyüme ile istikrarı birlikte incelemiştir. Büyümeyi konjunktürle birlikte inceleyenlerden biri de Hicks'tir.⁽⁵⁾ Bunun yanında R. A. Gordon gibi yazarlar da istikrar ve büyüme amaçlarının uzlaşmasını sağlayan teklifler getirmiş ve işsizlik, büyüme ve fiyat endeksleri için belli oranlar vererek bu iki amacı uzlaştırmaya çalışmıştır.⁽⁶⁾ J. A. Estey ve Elmer C. Bratt gibi bazı yazarlar ise büyümeye temas etmeden sadece istikrardan bahsederek muhtelif kitaplar yazmışlardır.

İkinci Dünya Savaşına kadar iktisatçılar daha çok konjunktürle ilgilendiler, savaşın sonra ise büyüme analizi önem kazandı. Ekonomideki bu iki hareketin birbirinden ayrılarak incelenmesi imkânsız görünmektedir. Teoride yapısal gelişme ve büyüme ile konjunktürel dalgalanmalar sıkı bir biçimde birbirine bağlıdır. Ekonomik dalgalanmalar ve büyümede yatırımlar anahtar rol oynadığından ve gelişme olmadığı hallerde konjunktür ortaya çıkmadığından, ekonomik hayatın dinamik yönüyle ilgili bu iki kavram birbirine sıkı sıkıya bağlıdır.⁽⁷⁾

II — KONJONKTÜREL DALGALANMAYI MEYDANA GETİREN ANA DEĞİŞKENLER

Günümüzde ekonomik dalgalanmaları meydana getiren esas unsurlar yatırım seviyesi, tüketim seviyesi ve psikolojik temayüllerdir. Sistemin içinde dinamik amil olarak yatırımlar üzerinde önemle durulmaktadır. Geri kalmış ülkelerde ise dış ticaretin dinamik bir amil olduğu kabul edilmektedir.⁽⁸⁾ Konjunktürel dalgalanmaları açıklayan N. Kaldor, Goodwin, Hicks modelleri öteki değişkenlere önem vermekle birlikte, ana unsur

4) C. Unay, a.g.e., s. 39.

5) J. Arthur Estey, *Business Cycle*, Prentice - Hall Inc., 1960.

6) R. A. Gordon, a.g.e., s. 550.

7) N. Kaldor, *The Relation of Economic Growth and Cyclical Fluctuations*, *The Economic Journal*, 1954.

8) C. Unay, a.g.e., s. 21.

olarak yatırımları alırlar. J. Tinbergen'e göre, A.B.D.'de devresel dalgalanmaların incelenmesini amaçlayan bir modelde 70 değişkenin dikkate alınması gerekir.

Bu değişkenlerin seçimi ekonominin özelliklerine göre ülkeden ülkeye değişebilir. Bununla beraber değişkenlerin tesbitinde teoriden de istifade edilmektedir. Diğer taraftan, bu göstergelerin sayısı ve çeşidi seçimi yapan şahıs veya müesseselere göre de değişebilir. Meselâ Gordon, Business Fluctuations adlı eserinde, ana değişkenleri millî gelir, banka borçları, istihdam ve fiyatlar olarak ele almaktadır. Fiyatları da endeksi olarak düşünmekte ve toptan eşya fiyatları endeksi ve tüketici fiyatları endeksi olarak ikiye ayırmaktadır.

Günümüzde anahtar değişken olarak düşünülen üretim ve istihdam seviyesi yerine, klâsik devrede fiyatlar ve faiz haddi üzerinde durulmaktaydı. Bugün sınıf üretim, istihdam seviyesi ve fiyatlar genel seviyesi temel stratejik göstergelerdir.⁽⁹⁾

Genel ilke olarak kolayca gözlemi yapılacak seriler arasından amaca yakın olanlar seçilmelidir. Bu göstergelere, hava basıncını ölçen barometrelerden esinlenerek Bratt, konjonktür barometreleri demektedir.⁽¹⁰⁾

Değişkenleri seçerken bakımlı, bağımsız veya endojen, ekzojen değişkenler olarak sınıflandırmak faydalı olabilir. Bu sınıflandırma yanında göstergelerin sıhhatli olmasına da dikkat edilmelidir. Ülkemizde konjonktür hareketleri açık olarak tesbit edilemediğinden, genel temayül-lerin tesbitiyle yetinilmektedir. Yine, ülkemizde konjonktürel durumu belirten sağlam göstergeler yoktur.

Konjonktürle ilgilenen yazarlardan bazıları yalnızca istihdam seviyesi üzerinde, bazıları yalnızca üretim hacmi üzerinde, bazıları da yalnızca fiyatlar üzerinde durmakta iseler de bugün konjonktür analizinde milli gelir, istihdam ve fiyatların genel seviyesinin tesbiti devamlı olarak ön sıraya çıkmıştır.

Bu ana değişkenlerin bazen üçü, bazen ikisi, bazen de yalnız birinin değişebileceğini tecrübeler göstermiş, teoride açıklanmıştır. Öyleyse ana değişkenlerin aralarındaki ilişkilerin ayrı ayrı incelenmesi çeşitli konjonktürel durumların kavranmasına yardım edip ışık tutacaktır. Ancak,

9) a.e., s. 24.

10) E. C. Bratt, Business Cycles and Forecasting, 4th Ed., Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, Inc., 1953, s. 321.

millî gelirin hesabı yerine bugün için kullanılan gösterge faktör fiyatları ile gayri safi millî hasıladır.⁽¹¹⁾

Gayri safi millî hasıla (GSMH), ekonomik faaliyetin neticesini üretilen mal ve hizmetlerin değeri cinsinden verir. GSMH'yı meydana getiren unsurlar tüketim harcamaları ve yatırımlardır. Bunlar tasarruf-yatırım süreci hakkında en iyi bilgiyi verirler. Fiyat seviyesi ise harcanan paranın satınalma gücünü gösterir. Fiyat seviyesi arttıkça, paranın satınalma gücü gittikçe azalır (veya tersi). Diğer taraftan fiyat seviyesindeki değişiklikler müteşebbis ve tüketicilerin beklentilerini etkiler, maliyet ve kârlar üzerine tesir eder, toplu iş sözleşmelerinde müzakerelerin şeklini değiştirir.⁽¹²⁾ Bu itibarla, GSMH ve fiyat seviyesini değişken olarak almak konjonktürü açıklamada faydalı olacaktır.

Üçüncü değişken olarak alınan istihdam ise en önemli ekonomik kaynağın yani işgücünün kullanılmasını ölçer. Bunu yaparken, ekonominin çalışmak isteyenlere iş bulmada ne denli müessir olduğunun endeksinin verir.⁽¹³⁾ Bu ise istihdamın bir başka değişken olarak ele alınmasının gerekli olduğunu göstermede yeterlidir.

Keynes'e göre istihdam seviyesi ile millî gelir arasında doğru yönlü bir ilişki vardır. Bu iki değişken birlikte hareket etmektedir. Fakat, yapılan araştırmalar sonucu bu iki değişkenin paralel gelişme ve hareketi istisnai bir haldir.

Millî gelir ve fiyatlar seviyesi arasında ise teoride üç hareket şekli bulunabilir. Millî gelir yükselirken fiyatlar istikrarı muhafaza edebilir veya millî gelir ve fiyatlar beraber yükselebilir veya millî gelir durgunluk gösterirken fiyatlar yükselebilir.

İstihdam seviyesi ve fiyatlar arasında da teoride üç hareket şekline söz edilebilir. Bunlar: i) fiyat istikrarı içinde istihdam seviyesinde yükselme, ii) işsizlik ve enflasyon, iii) istihdam seviyesi ve fiyatların beraber yükselmesi. Birinci duruma pratikte pek rastlanmaz. İkinci durum ise stagfasyonda söz konusu olabilir. Üçüncü duruma ise günümüzde sık sık rastlanmaktadır. Aslında fiyat istikrarı amacı ile tam istihdam amacı birbiriyle çelişkili amaçlardır. Ya fiyat istikrarına önem verilip işsizlik vakıası kabul edilecek veya tam istihdama önem verilip istikrardan vazgeçilecektir. Ancak düşük bir enflasyon oranı ile beraber kısmî istihdam cihetine gidilmesi uygun bir çözüm yolu olabilir.

11) R. A. Gordon, a.g.e., s. 162.

12) a.e., s. 162, 177.

13) a.e., s. 166.

Modern ekonomilerde istihdam seviyesi ile fiyatlar genellikle birlikte yükselmektedir. Bilhassa, emek verimliliğinin yükselmesinin durduğu tabii işsizlik oranından sonra durum böyle olacaktır.

III — TÜRKİYE'DEKİ KONJONKTÜR HAREKETLERİ

Bu kısımda, söz konusu üç ana değişken ile beraber diğer bazı önemli değişkenler ele alınarak 1970 - 1980 yılları arasında Türkiye'deki konjonktür hareketleri incelenmektedir.

Türkiye ekonomisi son otuz yılda aynı özellikleri taşıyan üç dalgalanmadan geçmiştir. Dalgalanmanın ilk yıllarında hızlı bir kalkınma hızına ulaşılmakta sanayi sektörü sürükleyici bir gelişme göstermektedir. Bu safhanın sonunda enflasyon şiddetlenmekte, dar boğazlar meydana gelmekte, ödemeler dengesi bozulmakta, döviz kıtlığı başgöstermekte, sanayi sektörünün gelişme hızı düşmekte, bozulan dengeleri kurabilmek için devalüasyonlara ve istikrar tedbirlerine baş vurulmaktadır. Ayrıca, kâr/GSMH oranı da gelişmenin ilk yıllarında en yüksek seviyesine ulaşmaktadır. Kârların artış hızı daima ücretlerin artış hızından yüksek olmaktadır. Bunun sebepleri, satışlardaki artışlar, mark-up'taki artışlardır. Bundan başka, talep elâstikiyetindeki azalmalar (gelir artınca talep elâstikiyeti azalır)'da buna sebep olur.

Dokuz-on yılı içine alan ilk iki dalganın bunalım süreci 1960-1970 yıllarıdır. 1970 yılında başlayan son dalgalanmanın 1978'de sona ermesi beklenirken bu gerçekleşmemiştir. 1972 yılında yurt dışı işçi döviz geliri rekor seviyeye ulaşmış, fakat tarım sektöründeki olumsuz gelişme genel ekonomik konjonktürü de olumsuz yönde etkilemiştir. Diğer taraftan A.B.D.'nin askerî ambargo uygulaması, petrol fiyatlarının artışları 1974 ve 1975 yıllarında ekonomik durumu olumsuz etkilemesine rağmen tarım mahsulünün iyi olması sebebiyle büyüme hızı plânlananın da üstüne çıkmıştır. Tarım sektöründeki olağanüstü gelişme sonucu 1976 yılı da olumlu bir gelişme ile kapanmış fakat, 1977 yılında bunalım artık gözardı edilemeyecek seviyeye çıkmıştır.

Üç önemli sektördeki (sanayi, tarım ve hizmetler) gelişme hızları 1977 yılında en düşük seviyeye inmiş, neticede bu yılın büyüme hızı % 4'e düşmüştür. 1978 yılında ise ekonomik konjonktür daha da aşağılara doğru dalgalanma göstermiştir. Enflasyon ise tarihte eşine ender rastlanan oranlara yükselmiştir. Bu da nazarı dikkate alınınca resmî istatistiklere göre % 3 olan büyüme hızının % 0'larda kaldığını söylemek mümkündür.

Büyümenin konjonktürü de massettiği görüşünü de göz önüne alarak 1960-1978 yılları arasında, 1968 faktör fiyatları ile GSMH'nın hem toplam hem de fert başına olarak dökümü Tablo 1'de yer almaktadır. Tablodaki görüldüğü üzere GSMH, 1978 yılına kadar devamlı olarak artmaktadır. Konjonktür dalgalanmasını daha iyi görebilmek için Şekil 1'de bu yıllar arasındaki GSMH'nın grafiği çizilmiştir. Grafikten de 1972 yılı ile 1977 ve 1978 yıllarının durumu, dalgalanmanın iniş çıkışları bariz olarak görülmektedir. İstatistik bir metod olan gözle trend (best fit) çizilirse trendin eğimine bakarak, Türkiye'nin GSMH'nın söz konusu yıllar itibariyle devamlı bir artış gösterdiği söylenebilir. Ancak, sadece GSMH'nın artışına bakarak konjonktürün olumlu yönde geliştiği söylenemez, bunun yanında diğer değişkenlere de tek tek bakılmalı ve birlikte mütalâa edilmelidir.

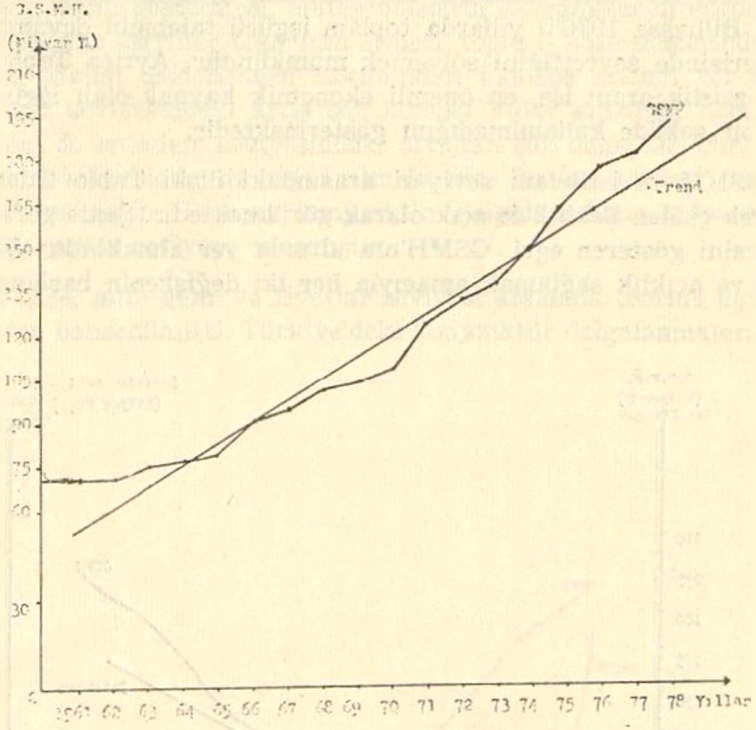
TABLO : 1
GAYRI SAFİ MİLLİ HASILA
(1968 Faktör Fiyatları İle)

YILLAR	GSMH (Milyon TL)	Fert Başına GSMH (TL)
1960	—	2332 (1)
1961	—	2310 (1)
1962	68.688 (1)	2374 (1)
1963	75.617 (1)	2550 (1)
1964	78.733 (1)	2590 (1)
1965	81.070 (1)	2603 (1)
1966	90.926 (1)	2847 (1)
1967	94.129 (1)	2874 (1)
1968	101.205 (1)	3013 (1)
1969	103.231 (2)	3108 (2)
1970	109.634 (2)	3220 (2)
1971	125.566 (2)	3460 (2)
1972	134.497 (2)	3610 (2)
1973	141.077 (2)	3703 (2)
1974	151.644 (2)	3882 (2)
1975	163.650 (2)	4085 (2)
1976	176.444 (2)	4299 (2)
1977	185.113 (2)	4399 (2)
1978	193.388 (2)	4482 (2)

KAYNAK : 1) D.İ.E. Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları, 1962 - 1973, 1974.

2) Turkish Economy, Statistical Abstract, 1973, 1975, 1978, 1979, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

Konjunktör dalgalanmasının açıklanmasında faydalı olan bir başka değişken de istihdam seviyesidir. İstihdam seviyesi (toplam işgücü talebi) ile işsizlik oranı Tablo 2'de verilmektedir. Tablo 1 ve 2'nin birlikte

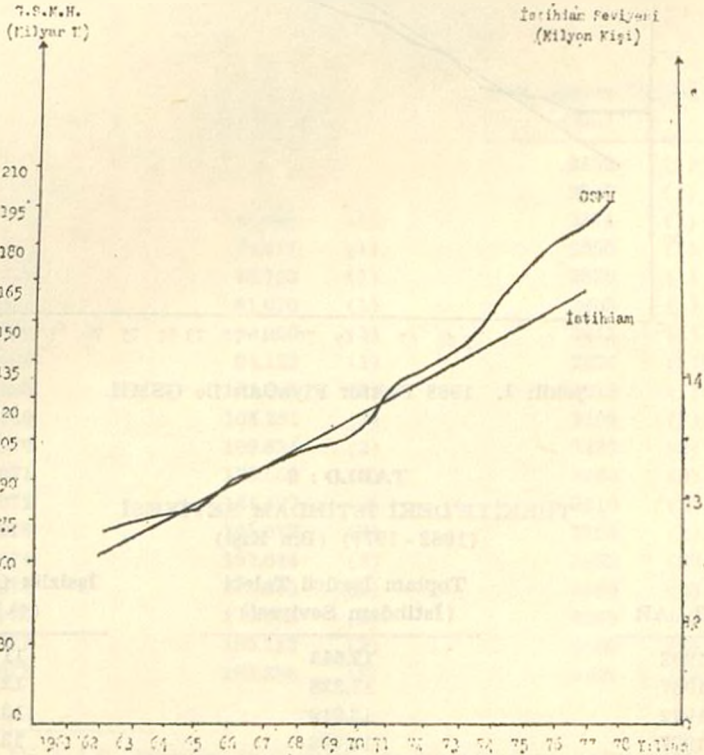
Şekil: 1. 1968 Faktör Fiyatları ile GSMH.

TABLO : 2
TÜRKİYE'DEKİ İSTİHDAM SEVİYESİ
(1962 - 1977) (Bin Kişi)

YILLAR	Toplam İşgücü Talebi (İstihdam Seviyesi)	İşsizlik Oranı (%)
1962	12.643	11
1967	13.328	12,1
1972	13.919	13,3
1977	14.726	13,5

incelenmesi sonucu, istihdam seviyesinin, GSMH'ya nazaran daha yavaş bir tempoda arttığını gözlemek mümkündür. Millî gelir yerine kullanılan faktör fiyatlarıyla GSMH ve istihdam seviyesi arasındaki ilişki doğru yönlü ise de yani her ikisi de zaman süreci içinde devamlı yükseliyor ise de GSMH'daki artış istihdam seviyesindeki artıştan daha hızlı olmaktadır. Bilhassa 1970'li yıllarda toplam işgücü talebinin devamlı GSMH'nın gerisinde seyrettiğini söylemek mümkündür. Ayrıca Tablo 2'de yer alan işsizlik oranı ise, en önemli ekonomik kaynak olan işgücünün yeterli bir şekilde kullanılmadığını göstermektedir.

GSMH ve istihdam seviyesi arasındaki ilişki Tablo 2'den istifade edilerek çizilen Şekil 2'de açık olarak görülmektedir. Şekle göre istihdam seviyesini gösteren eğri, GSMH'nın altında yer almaktadır. Şekilde basitlik ve açıklık sağlamak amacıyla her iki değişkenin başlangıç nokta-

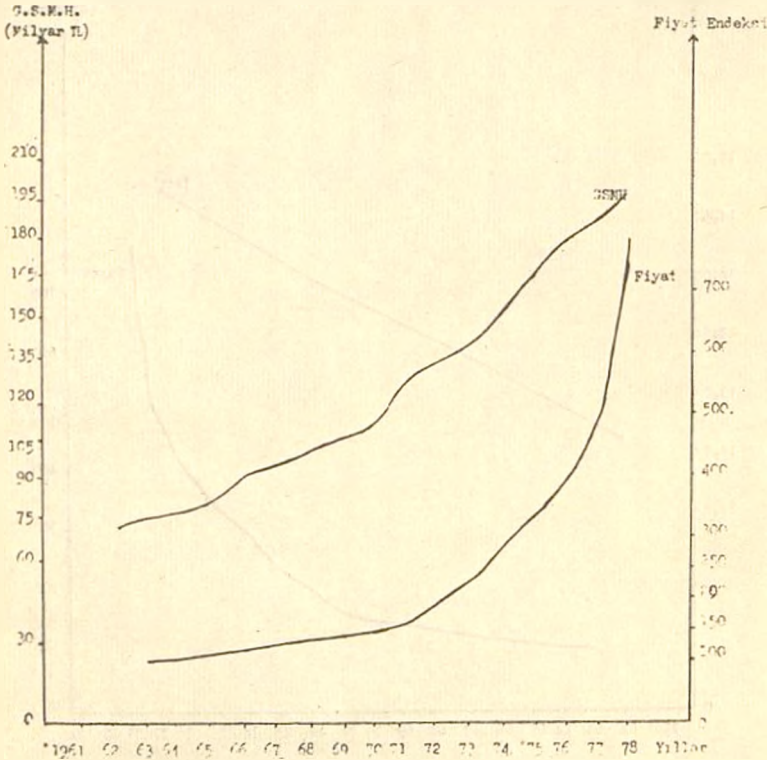

Şekil: 2. G.S.M.H. ve İstihdam.

ları aynı alınmıştır. Böylece zaman süreci içinde bu iki değişkenin birbirinden sapmalarının daha iyi gösterilmesine çalışılmıştır.

Üçüncü ana değişken olan fiyat seviyesi, toptan esya fiyatları endeksi olarak Tablo 3'te yer almıştır. Fiyat seviyesi harcanan paranın satın alma gücünü göstermesi, müteşebbislerin davranışlarını etkilemesi, maliyet ve kârlar üzerinde tesir icra etmesi, toplu iş sözleşmelerinde müzakerelerin şeklini değiştirmesi bakımından oldukça önemli bir değişkendir. Fiyat seviyesindeki artış söz konusu yıllar arasında hem millî gelir ve hem de istihdam seviyesindeki artıştan çok daha fazladır. Nitekim bu durumu tablolar da teyid etmektedir. Bu ise üretimi olumsuz yönde etkilemektedir. Olumsuz konjunktür dalgalanmaları bilhassa son birkaç yılda rekor seviyeye ulaşmıştır.

Daha önce, millî gelir ve fiyatlar seviyesi arasında teoride üç hareket şekli bahsedilmişti. Türkiye'deki konjunktür dalgalanmaları ikin-

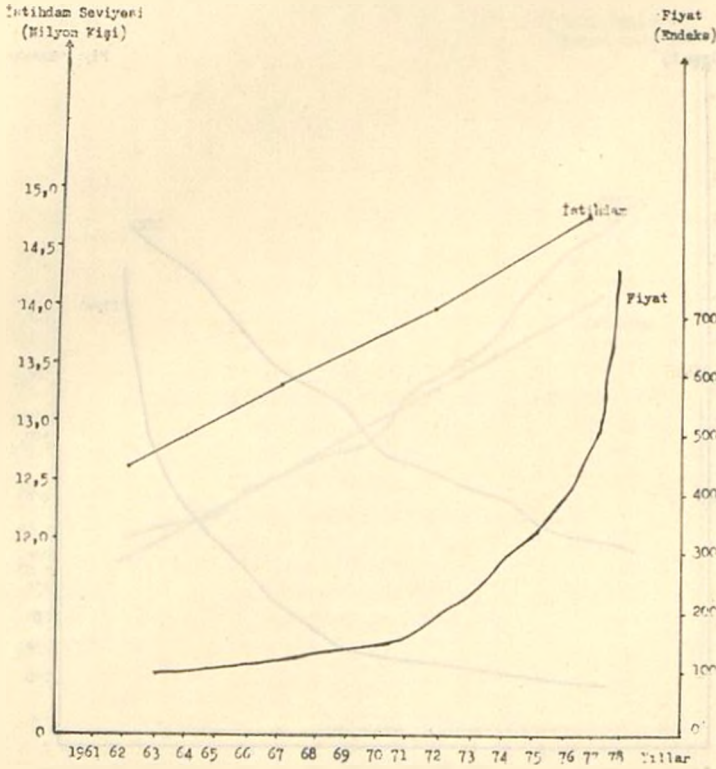
Şekil: 3. GSMH ve Fiyatlar.

TABLO : 3

Türkiye'deki Fiyat Seviyesi
(Toptan Eşya Fiyatları Endeksi)
İstanbul, (1963=100)

YILLAR	GENEL ENDEKS	YILLAR	GENEL ENDEKS
1963	100	1972	196
1965	104	1973	237
1966	112	1974	300
1967	119	1975	335
1968	122	1976	393
1969	132	1977	504
1970	144	1978	774
1971	163		

KAYNAK : Turkish Economy, Statistical Abstract, 1978, 1979, İTO.

Şekil: 4. İstihdam Seviyesi ve Fiyat Seviyesi.

ci hareket şekline girmektedir. Yani millî gelir ve fiyatlar, millî gelir artışını oldukça geride bırakacak şekilde bir dalgalanma göstererek birlikte yükselmektedir. Bu dalgalanmayı Şekil 3'de gözlemek mümkündür. Şekilde görüldüğü gibi millî gelir trendi nisbeten doğrusal olduğu halde fiyatlar genel seviyesi trendi eğriseldir. 1970'li yıllarda GSMH nisbeten müstakâr bir şekilde artarken, fiyatlar seviyesi aniden yükselmeye başlamakta ve hızlı bir şekilde artmaktadır.

İstihdam seviyesi ve fiyatların beraberce yükseldiğini Şekil 4'te görmek mümkündür. Fakat, burada da fiyatların daha hızlı geliştiği göz önüne alınırsa, Türkiye'nin 1962-1978 yılları arasında bazı dönemlerde stagflasyondan geçtiğini de söylemek mümkündür. Bilhassa son yıllarda durum böyle olmuştur. Gerçi fiyat istikrarı ile tam istihdam çelişkili amaçlardır ama Türkiye bu iki amaçtan birini bile olsun sağlamış değildir. Fiyat artış hızı istihdam artışını geride bırakmaktadır.

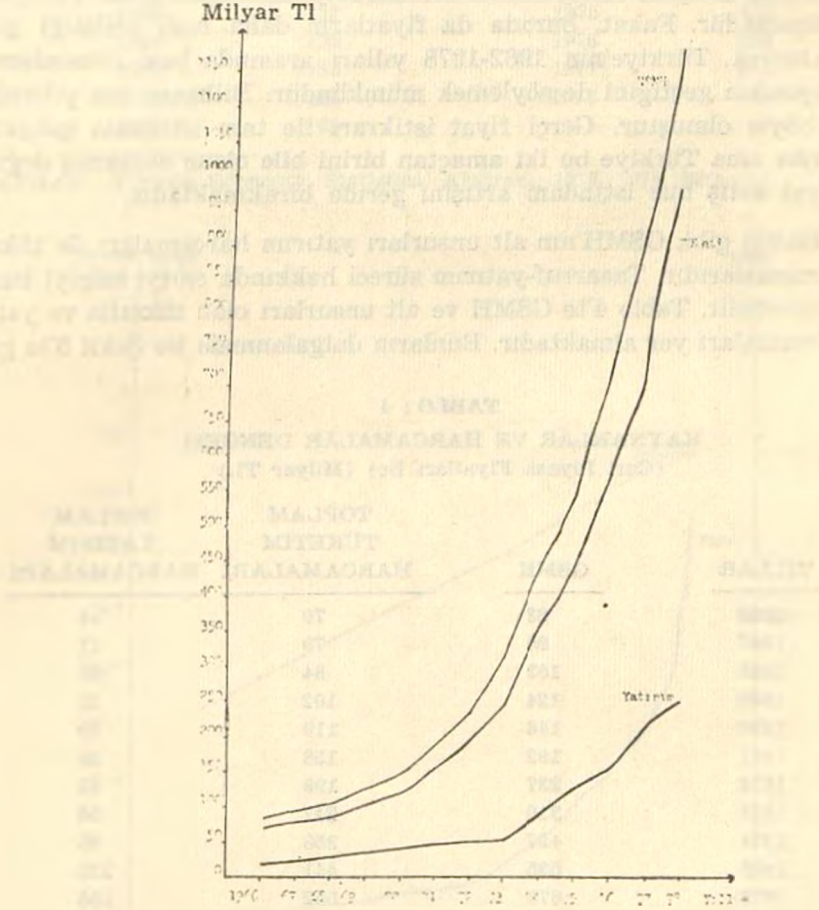
Bilindiği gibi, GSMH'nın alt unsurları yatırım harcamaları ile tüketim harcamalarıdır. Tasarruf-yatırım süreci hakkında en iyi bilgiyi bunlar vermektedir. Tablo 4'te GSMH ve alt unsurları olan tüketim ve yatırım harcamaları yer almaktadır. Bunların dalgalanması ise Şekil 5'te gö-

TABLO : 4
KAYNAKLAR VE HARCAMALAR DENGESİ
(Cari Piyasa Fiyatları İle) (Milyar TL)

YILLAR	GSMH	TOPLAM TÜKETİM HARCAMALARI	TOPLAM YATIRIM HARCAMALARI
1966	83	70	14
1967	95	79	17
1968	103	84	20
1969	124	102	25
1970	146	119	29
1971	192	158	36
1972	237	193	45
1973	310	247	56
1974	427	353	85
1975	535	441	123
1976	670	552	156
1977	864	706	220
1978	1195	979	248

KAYNAK : Turkish Economy, Statistical Abstract, 1973, 1975, 1978, 1979, İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

rılmaktadır. Tablo ve şekil birlikte incelendiğinde yatırım harcamaları ile GSMH'nın paralel bir dalgalanma göstermediği görülecektir. Daha doğrusu GSMH ile tüketim harcamaları eğrileri paralel bir şekilde yükselirken yatırım harcamaları eğrisi 1970'li yıllarda bu paralellikten sapmaktadır. Tüketim/GSMH oranı yıllar itibariyle aynı kalırken, yatırım/GSMH oranı gittikçe düşmektedir. Halk fiyat artışlarındaki hızlı yükselme karşısında ancak tüketim harcamalarında bulunmakta yatırım için gerekli fon ayıramamaktadır.

Şekil: 5. GSMH ve Harcamalar.

Daha önce, gelişmenin ilk yıllarında kâr oranlarının en yüksek seviyesine ulaştığına değinilmişti. Nitekim, Tablo 5'te 1963 ve 1968 yılları

rında kâr oranlarının çok yüksek olduğu görülmektedir. Gümrük indirimi, yatırım indirimi vs. teşvik tedbirlerinin uygulandığı ve özel sektöre öncelik tanınan Birinci Beş Yıllık Plan Devresinde bu oranların yüksek oluşu dikkat çekmektedir. Dalgalanma bu yıllarda diğer yıllara nazaran daha şiddetlidir.

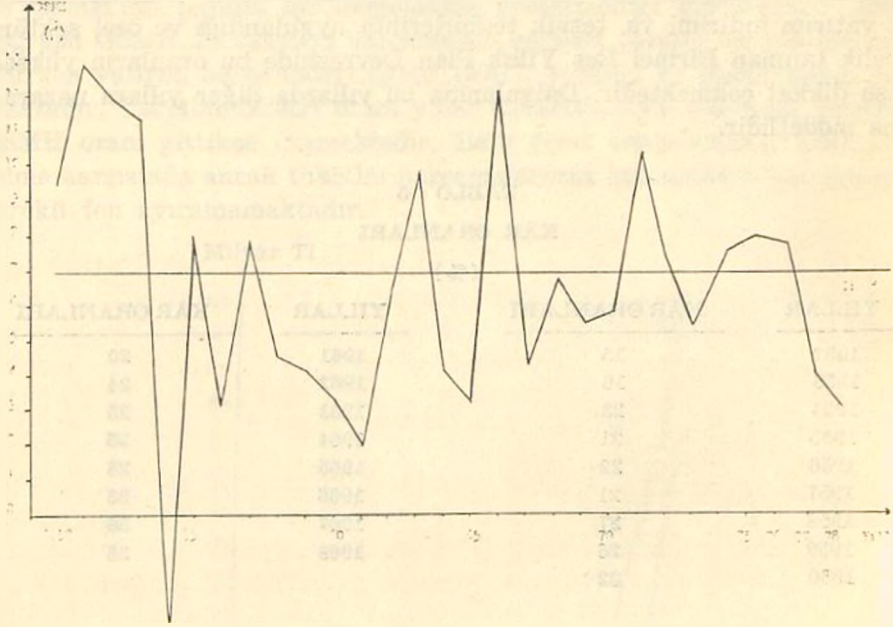
TABLO : 5
KÂR ORANLARI
(%)

YILLAR	KÂR ORANLARI	YILLAR	KÂR ORANLARI
1952	15	1961	20
1953	16	1962	24
1954	23	1963	25
1955	21	1964	25
1956	22	1965	28
1957	21	1966	33
1958	27	1967	36
1959	26	1968	38
1960	22		

KAYNAK : Yakup Kepenek, Türk Sanayiinde Yatırımlar Üzerine Bir Deneme, «Cumhuriyetin 50 nci Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri» içinde, SBF Yayın No: 382, Ankara 1975, s. 65. (Tablodaki rakamlar yaklaşık alınmıştır.)

Büyümenin konjonktürü massetmesine daha önce temas edilmişti. Tablo 6 büyüme hızlarını vermektedir. Tabloya bakıldığında tarım ürünlerinin iyi gittiği yıllar olan 1966 ve 1971 yıllarında büyüme hızlarının rekor seviyeye çıktığını görüyoruz. 1971 yılından sonra büyüme hızının oldukça yüksek olduğu söylenebilirse de bu büyüme hızlarının fiyat dalgalanmalarını da içerdiği göz önüne alınırsa olumlu bir gelişmeden söz edilemez. Ayrıca 1972 yılında yurt dışı işçi döviz girdilerinin en yüksek seviyeye ulaştığını da dikkate almak lâzımdır. Gerçek olan durumu ortaya koymak için trenddeki diğer dalgalanmaların istatistik metodlarla ayıklanması şarttır. Aksi halde, büyüme hızındaki dalgalanmanın şiddetli olduğu yıllarda ekonomi iyi durumdadır denemez.

Bu tabloya uygun olarak çizilen Şekil 6'da Türkiye'deki konjonktür dalgalanmasının trend etrafındaki hareketi görülmektedir. 1950'den beri Türkiye müstakar bir büyüme hızına kavuşmamıştır. Çünkü bazı yıllarda dalganın şiddeti 10'u dahi geçmektedir.

Şekil: 6. Türkiye Konjonktür Hareketleri.

TABLO : 6

GSMH'nın BÜYÜME HIZLARI (%)
(1950 - 1978)

(1968 Sabit Üretici Fiyatları İle)

YILLAR	BÜYÜME HIZI	YILLAR	BÜYÜME HIZI	YILLAR	BÜYÜME HIZI
1950	9,4	1960	3,4	1970	5,8
1951	12,8	1961	2,0	1971	10,2
1952	11,9	1962	6,2	1972	7,4
1953	11,2	1963	9,7	1973	5,4
1954	-3,0	1964	4,1	1974	7,4
1955	7,9	1965	3,1	1975	8,0
1956	3,2	1966	12,0	1976	7,7
1957	7,8	1967	4,2	1977	4,0
1958	4,5	1968	6,7	1978	3,0
1959	4,1	1969	5,4		

KAYNAK : 1979 Yılına GİRerken Türk Ekonomisi, Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği, Yayın No: TÜSİAD-T/79.1.58, İstanbul 1979, s. 126.

S O N U Ç

Türkiye'deki konjonktür hareketleri, millî gelir, istihdam seviyesi ve fiyat seviyesi ana değişkenleri göz önüne alınarak incelendiğinde; bazı yıllar işsizlik ve enflasyonun birlikte olduğu, bazı yıllar ise istihdam seviyesi ve fiyatların beraber yükseldiği hattâ fiyatlardaki artışın istihdam seviyesi artışını genellikle aştığı gözlemlenmektedir. Fiyat istikrarı içinde istihdam seviyesini hiç bir dönemde gerçekleşmediği ve istikrarlı bir büyümenin ise söz konusu olmadığı görülmektedir.

Büyüme hızlarından enflasyon oranları tecrit edildiği takdirde sağlıklı bir büyümeden söz edilemeyeceği, hernekadar büyüme hızlarının birçok gelişmiş ülke büyüme hızlarının üzerine çıktığı vaki ise de bunun istikrarlı bir büyüme olarak addedilemeyeceği, şiddetli dalgalanmalara sebep olan şeyin hızlı fiyat artışları olduğu söylenebilir.

B İ B L İ Y O G R A F Y A

- 1) E. C. Bratt, *Business Cycles and Forecasting*, 4th Ed., Homewood, Ill.: Richard D. Irwin, Inc. 1953.
- 2) J. Arthur Estey, *Business Cycles*, Prentice-hall, Inc. 1960.
- 3) R. Aaron Gordon, *Business Fluctuations*, New York 1961.
- 4) N. Kaldor, *The Relation of Economic Growth and Cyclical Fluctuations*, *The Economic Journal*, 1954.
- 5) Yakup Kepenek, *Türk Sanayinde Yatırımlar Üzerine Bir Deneme*, «Cumhuriyetin 50 nci Yılında Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri» içinde, SBF Yayın No: 382, Ankara 1975.
- 6) Doç. Dr. Cafer Unay, *Ekonomik Konjonktür*, Ankara 1978.
- 7) DBYKP (1979 - 1983), DPT, Ankara 1979.
- 8) DİE, *Türkiye Millî Geliri ve Harcamaları, 1962 - 1973, 1974*.
- 9) *1979 Yılına Giderken Türk Ekonomisi*, TÜSİAD Yayını, İstanbul, 1979.
- 10) *Turkish Economy, Statistical Abstract, 1973, 1975, 1978, 1979, İTO*.